

BİR SORUN OLARAK YERELLİK VE MUHALEFET

Akın Atauz, Nabi Avcı, Ruşen Çakır, Sina Eren, Deniz Gürsel, İskender Savaşır

İskender Savaşır— Nereden başlayalım?

Nabi Avcı— İsterseniz teybi çalıştırmadan önce konuştuğlarımızı kabaca bir toparlayalım. Türkiye’de bugüne kadar pek yüzyüze konuşma fırsatı bulamamış insanların ilişkilerinden söz ettik; bu ilişkilerin nitelikçe değiştiğinden söz ettik; bugüne kadar politikanın yoğun baskısı altında oluşan bazı önyargıların dayanaksızlığından söz ettik; giderek Türkiye’nin entellektüel kadastrosunun yeniden çıkartılması gerektiğinden söz ettik. Kısacası, Türkiye’de farklı düşünen insanlar, Türkiye’ye ve birbirlerine nasıl bakıyorlar, nereden bakıyorlar? O bakışlarda çelişen, çatışan veya çakışan yerler nelerdir? Bunları konuşalım dedik ve galiba şimdi yapacağımız iş de bu...

İ.S.— Müslümanlarla bizim için ortak olduğunu varsaydığımız problem bana şöyle gözüküyor. Bir yanda ikimizin de elinde evrensellik iddiasında olan bir bütün var, buna kitabi bir mesaj ya da isterseniz bilgiler bütünü diyebiliriz. Sizin için onun adı Kuran, bizim içinse bir teori. -Gerçi ben Marksizm için bir teorik bilgiler bütünü dememeyi tercih ederim ama neyse... Bir yöntem diyelim. Diğer yandan, bir pratiği önemsiyoruz. Bilgi, kavramlar bir pratik içinde üretilir diyoruz. Her tarihin kendi getirdiği, toprakla ilişkisi olan, tarihle ilişkisi olan daha pratik bir bilgi, bugün baskı, tehdit altında olan bir dil var. Bu dil, kendi haline bırakıldığında, ölmeye mahkûm görünüyor. Yani sürekli olarak mevzi kaybeden bir şey. Ama bu noktada sizin de o dile, o bilgilere, geleneğe daha dolaysız bir biçimde sahip çıkabileceğinizi düşünmüyorum. Hangi anlamda daha yerel olduğunuzu, ben görmekte güçlük çekiyorum. Çünkü eninde sonunda siz de İslamiyet adına konuşuyorsunuz, bu tarihe yabancı, Kuran’da ve sünnette tarif edilmiş ve bu tarihi yargılamakta kullanacağınız bir norm var elinizde.

N.A.— Tam bu safhada, usul hakkında bir şey söylemek gereğini duyuyorum. Siz ‘bilgiler pratik içersinde üretilir’ deyince aklıma geldi. Belki daha işin başında şöyle bir parantez açmakta yarar var: Kaynaklardan, kavramlardan, ‘bilgi’den söz ettiğimiz zaman, bunlara aynı değeri ve aynı işlevi yükleyip yüklediğimizi baştan konuşmamız gerekiyor. Hepimiz biliyoruz ki, bunlara farklı anlamlar, farklı ağırlıklar yüklüyoruz. Üstelik bu farkın,

çok fazla kavramlaştırılabilir bir fark olmadığını da biliyoruz. Baştan söylemiştik: Müslüman, gayba inanan insan demektir. Bu inanç, başkaları açısından, belirli sosyolojik, psikolojik ve hatta fizyolojik açıklamalara da indirgenebilir. Ama müslümanlar açısından öyle olmadığını baştan konuştuk. Müslümanlar, bu indirgeme mekanizmalarının nasıl çalıştığını anlayabilirler ama anlamaları, onlara iştirak ettikleri anlamına gelmez. Buna karşılık, gerek fert olarak, gerekse belirli bir cemaatin mensubu olarak yaşadıkları çok öznel bazı tecrübeleri, yaşantıları da başkalarıyla paylaşamayabilirler. Bu, aslında bütün gelenekler için sözkonusu... Dolayısıyla, aramızda, istesek de aşamayacağımız bir iletişim zorluğu olduğunu baştan koyarsak, birbirimizi neden daha fazla anlayamıyoruz diye daha az üzülürüz.

İ.S.— Şimdi önce sizin gaybla ilgili söylediklerinize kısaca değineyim. Her şeyi açıklanabilir gördüğümü söylediniz. Bir kere ben tarihsel açıklamalarla diğerleri arasında önemli bir fark gözetirim. Ama daha önemlisi özellikle tarihsel bilinç için, ‘açıklanamaz olan’ın korunması gereken bir kategori olduğuna ben de katılıyorum. Her şeyi bilme ihtirasından kendimi tenzih ediyorum.

N.A.— Bu güzel.

İ.S.— Neden açıklanamaz olduğu hakkında benim yorumum farklı olacak tabii. Ama benim asıl vurgulamak istediğim nokta yerellekle ilgiliydi. Sizin dile getirmeye çalıştığınız türden daha entellektüel bir İslamın yerellekle ilişkisi, benim görebildiğim kadarıyla, bizimki kadar sorunlu. Ayrıca sanırım şu kaygıyı da paylaşıyoruz: Geleneğe verdiğimiz bütün öneme rağmen, eninde sonunda, o geleneğe yabancı olan iki dil aracılığıyla geleneği kavramaya çalışıyoruz.

Deniz Gürsel— Şimdi ben buraya gelmeden önce, Necmi Zekâ'nın Defter'in ilk sayısında yayımlanan yazısını okumuştum. Burada da sanıyorum adeta onun sözünü ettiği tarihsizleştirilmiş, yani sıfırlanmış bir kültürün sonucu olan bir dönemi konuşuyoruz. Bazı kavramlarda anlam kaymaları olmuş, bazı kavramlar da yeni çıkmış piyasaya. Bu kavramlardan biri, onun da söylediği gibi, tarih... Ben buna başka kavramlar da eklemek istiyorum. Meselâ ‘gençlik’ kavramı. Çok yeni bir kavram. Şimdi senin söylediklerin, gerçekten bizim bir sıkıntı noktamızı açığa çıkartıyor. Çünkü, ısınma turu sırasında da söylediğim gibi, meselâ Nietzsche olmasaydı, İslâm coğrafyasında bu tarz bir söylem çıkmayabilirdi. Yani adeta trajik bir durum yaşanıyor. Biz Batı'dan otoriteye karşı bir söylem ediniyoruz, ondan sonra o söylemle kendi geleneğimizi kavramaya çalışıyoruz. Şimdi sorun böyle konursa; yani “siz bugünün insanısınız, geleneği İslâm dolayımından kavramayı nereden çıkartıyorsunuz?” denilirse, bunu teorik bir temele oturtmak çok güçleşir. Bu zorluğu kabul ediyorum. Fakat bugün bütün dünyada

insanların 'aleksitimik' denilebilecek bir konumları var. Yani herkes duygularını ifade etmekte, sözelleştirmekte zorluklarla karşılaşılıyor. Şimdi o sözelleşmeyen duyguları, sözelleşmeyen deneyimi, yaşantıyı biz zaten bu topraklar üzerinde bulmuştuk. Biz onun devamıydık. Bu yüzden, bizim bir ayağımız bir yanıyla otantisiteye basıyor.

N.A.— Mevlâna, “pergel gibiyiz” diyor, “bir ayağımız şeriate sımsıkı basarken, öteki ayağımız yetmişiki milleti dolaşmada...”

D.G.— Evet. Bir ayağımız işte bu anlamda otantisiteye basıyor. Ama sizden farklı olarak, onun teorik bir yaklaşımla açıklanamayacağını da baştan kabul ediyoruz. O zaman teoriler, geleneğin bu kavranış biçimini, ayağın daha hafif basan insanlara nasıl ulaştıracağımız konusunda bize yardımcı olabilirler. Çünkü biz de, aynı yaşam tarzını paylaşan, aynı sıkıntıları paylaşan insanlar olarak birlikte yaşıyoruz. Ve onlarla kognitif düzeyde bir alışverişimiz var. Onlara İslam'ın bu tarzda kavranması gerektiğini, bugünün diliyle anlatmaya çalışıyoruz. Fakat sabit, değişmeyen bir şey var. O da, senin de kabul ettiğin yaşantı. Farklı olarak, o yaşantının, geleneğin içinde var olduğunu, zaten var olduğunu düşünüyoruz biz. Yani ifade edilemeyen bir şey var ve o bizim otantik varoluşumuz zaten. Ona teorik bir leke getirmemeye çalışıyoruz. Çabamız bir yandan o; fakat teoriyle uğraşmamız, işte kognitif düzlemdeki bu alışverişi temin etmek için... Necmi Zekâ'nın yazısından ben şöyle bir izlenim edindim: Modernlikle gelenek arasında tek bağlantı noktası olarak elimizde din kalmıştır. Biz, elimizde kalmış olanı bırakmak niyetinde değiliz. Tam tersine, yeni bir karşı çıkışın, ancak oradan köklenebileceğini, ancak oradan kaynaklanabileceğini düşünüyoruz.

Sina Erem— Bir şey söyleyebilir miyim burada. Sadece bir örnek vermek istiyorum. Hazreti Ömer devrinde yaşanmış bir şey var. O zamana kadar topraklar belirdi, kurulmuş bir ekonomik yapı var. Ve İslamın getirdiği bazı ekonomik kaideler var. İşte faiz olmayacak, sömürüye dayalı olmayacak, eşit, hakkana göre para verilecek, şu, bu. Mesela yeni topraklar fethedilmeye başlandı. Diyelim Suriye fethediliyor. Suriye'de o zamana kadar işleyen bir ekonomik düzen var. Oturuluyor ve konuşuluyor. Deniyor ki bu düzenin İslama mugayir yanları var mıdır ve yok deniyor. O halde o öyle korunuyor. Yemen fethediliyor, o sistem o zamana kadar İslami olan bir sistem değil. Müslümanların koyduğu bir sistem de değil. Ama İslama aykırı düşen yerleri varsa onlar törpüleniyor ve o sistem öylesine korunuyor. Yani demin kayda değer vesaire dendi de biraz da öyle bir şey açayım diye söyledim.

N.A.— Deniz'in söylediklerini, gündelik hayatımızda karşılaştığımız bazı sorunlarla irtibatlandırmak mümkün. Bu sorunların büyük bir bölümü politika düzleminde tanımlandığı için, müslümanların ne demek istedikleri tam

olarak anlaşılıyor. Şüphesiz her birinin politikaya dokunan, politikayla temas eden noktaları da var. Ama hiçbiri, sadece politik düzlemde çözülebilecek türden değil. Bunun üstüne bir de modern dünyanın doğurduğu zihin karışıklıkları binince, iş büsbütün çıkmaza giriyor. Halbuki, çok gündelik hayatla ilgiliymiş gibi görünen bazı tekliflerin, bazı taleplerin bile, müslüman insanlar açısından feda edilemeyecek boyutları var. Gayb inancıyla ilgili boyutları var; kozmolojik boyutları var. Diyelim çevre meselesini tartışıyorsunuz. Şimdi çevre meselesine sahip çıkmaya çalışan müslümanlar, çevre endişesi taşıyan diğer insanlarla konuşurken, olabildiğince ortak bir dil tutturmaya çalışıyorlar. Bu dille konuşulduğu sürece, pek fazla bir güçlük çıkmıyor. Ama, meselâ müslümanların pek gündeme getirmedikleri ‘emanet’ diye bir kavramları var. Bu ortak bir kavram değil. Almanya’daki, Kanada’daki, ne bileyim İsveç’teki çevrecilerle bu kavramı paylaşamıyoruz. Türkiye’dekilerle paylaşma şansımız, her şeye rağmen hâlâ oldukça yüksek. Yani Türkiye’deki gelenek kalıntıları, tortuları nedeniyle, paylaşma şansımız biraz daha yüksek gibi görünüyor. Ama, hemen her meselede, aynı şeylerden söz edip etmediğimizi, sık sık böyle geri dönmelerle denetlemekte fayda var.

D.G.— Şimdi çevre deyince aklıma geldi. Geleneğe sahip çıkmakla ve açıklanamazlıkla ilgili bir örnek. Bir ayet var: “Allah ayetlerini afakta ve enfüste gösterecektir.” Oradan yola çıkarak, tabiat da Allah’ın ayetleri olarak yorumlanıyor. Etimolojik olarak da öyle zaten. Ayet, tabiattan işaret anlamına da geliyor. Bu bizim anlayışımıza göre, tabiata kutsallık yüklüyor. Emanetle bağlantı kurduğunuz zaman sahip çıkmak zorundasınız. Ve o gayb inancı o kadar önemli ki, meselâ yaşadığımız hayatın bölümlerinin öbür dünyada şahitlik edeceğine inanıyoruz. Camiye giderken geçtiğimiz toprakların, kesmeye çalıştığımız ağacın... Yani işin sahiden teorize edilemeyecek, bugün ‘kutsallık’ diye ifade etmeye çalıştığımız bir boyutu var. Biz sanki o açıklanamaz dediğimiz şeyleri, “bu bizim inancımızdır kardeşim” deyip muğlağa atıyormuşuz gibi bir görüntü çıkabilir ortaya. Ama bu ikisi arasındaki farkı, inanmakla iman etmek arasındaki farkı, biliyorsunuz Laing çok güzel açıklıyor. Onun dediği gibi, eski kitaplar Allah’ın varlığını hiç tartışmazlardı. Allah’ın varlığı doğrudan doğruya gerçekleşirdi. Şimdi sanıyorum modern dilin bizde yaptığı şeylerden biri de o. Dolayısıyla burada bizi bir tehlike bekliyor. Bizi modernizmin kucağına düşürebilecek bir tehlike. Bu noktada, imana taulluk eden konuları da konuşmaya çalışıyoruz. Bu, gelenek adına geleneğin dejenerasyonundan başka bir sonuca çıkmaz gibime geliyor.

N.A.— Batı’da bunun mebzul miktarda örneği de var zaten. Meselâ en hafifinden bir örnek olsun diye, Scientology Kilisesi gösterilebilir. Konuşmanın başında sözünü ettiğimiz o parantezi kaldırdığınız anda, bu kilisenin

yaptığı gibi, her şeyi güya 'teorize' etmenin şehveti içinde boğulup gidersiniz. Üstelik kimseye de bir şey anlatmış olmazsınız. Onun için, o parantezi muhafaza etmekte yarar var.

Ruşen Çakır— Ben şimdi çevre hakkında bu söylenenleri, ilk başka konuştuklarımızla ilişkilendirmek istiyorum. Hani şu, yerellik ve pratikte ilgili olarak söylediklerimizle. Bana öyle geliyor ki sizlerin, "çevreciyim" diyen, o raddeye gelmiş insanların- duyarlığının ortaya çıkışı, Kuran'daki ayetlerden ziyade, Almanya'daki alternatif hareket vs. ile veya onların duyarlıklarıyla, ilk ortaya çıkış duyarlıklarıyla ilgili. Almanya'daki eski Marksist, belki hâlâ Marksist ya da başka tür bir insanın bir ağaç kesilirken duyduğu bir duyarlık varsa onu çevreci olmaya iten, sevkeden... Bence sizin de o ilk duyarlılığınız buna benzer bir şey. Ama sonradan -'sonradan'ı zamanla ilgili bir kavram olarak söylemiyorum- İslam'da bunun referanslarını bulabiliriz. Ama şöyle bir düşündüğün zaman İslam tarihinde o ayetler hep var. Kuran'daki çevre duyarlığı hep var ama bir çevrecilik, ekolojist akımın ortaya çıkışı, İslam toplumlarında, İslam coğrafyasında, İslam insanlarında ortaya çıkışı nedense oradan, Batı'dan geliyor. Sonra sizin o açıklanamaz olanla ilgili söyledikleriniz devreye giriyor. Mesela öbür dünyada toprağın hesap sorması gibi. Sen bundan sonra, geleneğe, yani otantik müslümanlara çevre bilinci açısından yaklaştığın zaman, herhalde daha çok o sonradan bulduğun şeyle yaklaşıyorsun. Yahut da soru şeklinde sorayım: Böyle mi yapıyorsunuz? Çünkü bu daha kolay. İnsanlara, otantik müslümanlara, onlarda o ağacın kesilmesindeki duyarlık baştan yoksa bile, bir çevre bilinci vermek için Kuran ve sünnetteki ayetlerden bahsetmek daha kolay; bir anlamda kitap ve sünnet aracılığıyla onları çevre duyarlığına çekme yoluna gidebilirsiniz. Gidiyor musunuz, bilmiyorum.

D.G.— Gidiyoruz, evet öyle gidiyoruz.

Akın Atauz— Ben de şöyle düşünmeye başladım. Siz demin konuşurken, çevre olayına nasıl baktığınızı anlatırken, acaba ben nasıl bakıyorum diye düşündüm. Bence insanların çevre olaylarıyla ilgili herhangi bir düşünce veya davranışta bulunurken, onların teori, felsefe ya da inançla, doğrudan doğruya o gayb konusundaki düşüncelerle bağlantılarının hiçbir önemi yok. Nasıl bir inanca, düşünceye -ya da onları tanımlayan genel bir gayba diyelim- bağlanmış olurlarsa olsunlar, çevreyle ilgili ne yapıyorlar, neyi nasıl etkiliyorlar; bence önemli olan budur diye düşünüyordum. Ve böyle düşünürken merak ettim, acaba ben çevre olayını sadece bir pragma meselesi, sadece bir pratiklere yönelmiş olaylar bütünü olarak mı değerlendiriyorum diye... Ve bu sorudan sonra bir adım daha atınca aslında çevreyle ilgimin sadece bundan ibaret olmadığını düşünmeye başladım. Bir yandan çevreyle ilgili sorunlarla ilgilenirken, aynı ilginin diğer yandan da otoriteye karşı olmak, toplumsal kurallarla çatışmayı göze almak, bir anlamda yerle-

şik ekonomininkilerle çatışan ya da onlardan farklı çalışma ilişkileri kurmak vs. gibi teorik olarak tanımlanabilecek alanlara uzandığını fark ettim. Belki o zaman sizinle, bu anti-otoriter davranış ve yerleşik kuralları reddetme uğruna da olsa, birtakım işlere girişebilmek gibi başka bir platformda mı buluşuyoruz acaba; ki bence buna teorik bir platform denilebilir. Yani bulduğumuz tek nokta burası mı? Yoksa böyle düşünmek size büsbütün anlamsız ve aykırı mı geliyor?

D.G.— Seyyid Hüseyin Nasr benim birçokşey edindiğim bir insan. İnsan ve Tabiat'ı sanıyorum 60 küsurlu yıllarda yazdı. Orada, batıda en çok alkışladığı ve önemsedığı şeylerden biri de, o zaman daha çok cılız olan çevre hareketiydi. Yani çevre adına çırpınan insanlardan yanayız biz. Fakat çevre adına bu çıkışın, kendi felsefi temellendirmelerini koyamadığı için, eninde sonunda çözüleceğini düşünüyoruz. Yani o dediğin pragmacılığı - suçlama olarak mı kasdettin bilmiyorum- savunuyorum ben. Çevre hareketi pragmacı bir harekettir ve neredeyse akıntıda bir harekettir. Ama bu hareketteki gene felsefi olan bir unsur, hareketin kendiliğinden felsefesini oluşturan akla karşı oluş, attıkları diğer adımlarla birlikte çevrecilerle aramızda bir yakınlık sağlıyor. Mesela çevre adına hareket etmenin kurulu düzenle ve kurumlarla bir bağlantısı olduğunu fark ediyor bu insanlar ve anti-otoriter bir tutum geliştiriyorlar. Orada da akla karşı tutumları sürdürdüğü sürece bizden uzaklaşmıyorlar. Birçok alanda, gündelik pratik anlamında, neredeyse aynı şeyleri yapıyoruz. Fakat bizim fazladan yaptığımız bir şey var: Bunun adını koyuyoruz ve bu, bizim zihinsel dünyamızda bir ayırım yaratmıyor, bir bölünme yaratmıyor. Varoluşumuz nedeniyle kendimizi bu tutumların içinde hissediyoruz. Biz onların içinde olduğu akıntının adeta kendisiyiz. Öyle bir fark var. Şimdi ve en son Bateson'ı okuyorum, 'Zihnin Ekolojisini'ni. Mesela çok ilginçtir, çevre hareketinin bir kuramının olmayışıyla ilgili olarak, Bateson ekolojik hareketin kökenini tartışıyor. 1968'de Liberasyon kongresine sunduğu bir bildiride, "türlerin değişimi, doğanın bütünlüğünü muhafaza etme çabasıdır" deyip, ekolojinin temellerini oraya dayandırıyor. Zaten işte Haeckel'in zoolojideki çıkışına bakarsak, orada da öyle bir benzerlik var. Ve ondan sonra da diyor ki, bu dengeyi birarada tutmaya çalışan güce, siz isterseniz "Tanrı" -tırnakla ayırmış- deyin. Şimdi çevre hareketinin, oraya, İslam felsefe tarihinde bizim 'tabiiyyun' dediğimiz bir alana kayma tehlikesi var. Bugün tutumlarda ortaklamamız, bu hareketin yeni bir doğa felsefesinin başlatıcısı olabileceğini görmemizi engellemiyor. Dolayısıyla, biz felsefeden uzak kalsak da, dönüp dolaşıp felsefe yapıyoruz aslında. Mesela gene çevre hareketinin kendiliğinden felsefesinin uçlarından biri de holistik tutumlarıdır. Yani evreni 'bir' olarak izah etme çabasıdır. Ama orada da işi doğru dürüst teorize edemedikleri için -aslında burada teorize etmenin yanlışlığını da vurgulamak istiyorum- doğadaki dinamizme de "Haydi bu Tanrı olsun" deyip kötü bir Spinozacılık yapıyor-

lar. Çevre konusunda müslümanların bu tehlikelere karşı daha korunaklı, tutumlarının daha köklü olduğunu düşünüyorum.

Çevreden konuşuyoruz. Aslında çevre yeni bir kavram. Aynı şey, yani neden bazı şeylerin izah edilemeyeceği, başka yeni kavramlarla ilgili olarak da gösterilebilir. Gençlik de yeni bir kavram. Bugünkü araştırmaların sonucunda gençliği biz de modern bir kavram olarak tespit edebiliriz. Ediyoruz da zaten; çocukluğu da hatta. Fakat olaya geleneksel toplum ışığında bakmazsak, gençliğin hareketlerine takılır kalırız, yani kötü bir pratikçi duruma düşeriz. Sözümona teoride olan her şey, düşüncenin aleyhine işlemeye başlar. Halbuki önemli olan atıflarınızı nereye yaptığınız; biz geleneksel olanı yapıyoruz. Diyoruz ki, İslam'da gençlik diye bir şey yok; "akıl balığ olmak" diye bir şey var. İslam'da çevre diye bir şey de yok, tabiatın kutsallığı var. Ayağımızı bastığımız yerden hiç uzaklaşmak istemiyoruz yani. Çünkü bu yer hem pratik anlamda bize çözümler üretiyor, hem de böylelikle teorizmin hatalarından uzaklaşmış oluyoruz. Yani akıl balığı olmak var, onun için gençlik dönemini kaldıralım diyebiliyoruz.

İ.S.— Ben bu konuda daha pratik bir endişeyi dile getirmek istiyorum. Dünya modern kavramlar üretiyor, tamam. Ama modern dünya yalnızca modern kavramlar üretmekle kalmayıp yeni nesnelere de üretiyor. Gençlik nesnesiz, nesnesi ya da bir göndermesi olmayan bir kavram değil. Artık 'genç' diye birtakım insanlar var. Ve bunlar geleneksel toplumda varolamayan insanlar. Gerçi bütün sınıflı toplumlar gibi modern toplumun da ürettiği nesnelere kavramlarına uygun değil. Dolayısıyla 'gençlik' kavramını kullanarak bugünkü gençleri anlayamayız. Ama senin dediğinde bana endişe veren şu: modern kavrama karşı çıkarken, eninde sonunda modern kavramın işaret ettiği nesneye, yani gençliğe de karşı olmaya varmayacak mı bu iş? Geleneksel atıflarla ilgili olarak bu tehlike bir sürü konuda ortaya çıkıyor. Örneğin Batılılaşma cereyanı... Batılılaşma cereyanının tarihsel bir hata olduğu düşünülebilir ama bu yüzeyde kalan bir saptama olacaktır. Bugün artık o cereyana geleneğe gelen dışardan bir müdahale gibi bakmak mümkün değil, çünkü batılılaşma cereyanının doğrudan doğruya ürünü olan bir sürü insan, bir sürü kuşak var. Şimdi ne olacak bu insanlara, bize? Türkiye'nin parçalı geleneğinin bir parçasını oluşturuyor bu insanlar. Yani modern olan, modern gibi görünen şey de bir gelenek oluşturuyor. Benim için gençlik de öyle bir şey. Kendini böyle tarif eden insanlar var. Geleneksel kavramların kuşatamayacağı yönleri var bu insanların. Sınırlandırılmış bir geleneksele atıf yaparken, geleneksel kavramlar, bu insanları kuşatamayacağı için ya da bütün yönleriyle kuşatamayacağı için, bu sefer kavramlara değil, bizzat kavramın nesnesine, toplum nüfusunun önemli bir bölümüne karşı olunabilir. Gençlik kavramına karşı çıkmak sonunda gençlere karşı olmak sonucuna varabilir.

D.G.— Varyyor çok doğru, haklısın. Orada doğrusu ben kendimi emniyet sübabı olarak görüyorum. Niye? Bugün şu ya da bu biçimde muhafazakâr diye adlandırılan ama gelenekselliği çok su götürür bir yaşantıyı sürdürmeye çalışan insanların gençliğe karşı birtakım bilgileri oluştu. Bu aslında, sahici olmayan bir şeyin zuhur etmesine bir tepki. Bugün sahiden, gençlik kavramının nesnesine, bu nesne kendi çocuğu bile olsa, karşı çıkan insanlar var. Demek istediğim, bu insanlara ulaşmanın yolu da (daha doğrusu bizim oradaki şansımız da) onlara gelenekseli hatırlatabilmek. Belki o konuda bizim de araçlarımız çok fazla değil henüz; ama bugün böyle bir anlayış var ve biz Marksistlerden çok daha şanslı durumdayız. Sen bu çocuğa dur bakalım, eskiden, senin bildiklerinin arasında gençlik var mıydı, dediğimizde, Batılılaşma depremi yüzünden her ne kadar sarsılmış da olsa, onun kendine gelebileceğini düşünüyoruz. Seslenebileceğimiz, zihninin dışında başka yerleri olduğuna inanıyoruz. Yani sözünü ettiğin tehlike var, onu kabul ediyorum. Ama o tehlike benden gelmez.

N.A.— Bir de şu var: Gelenek çıkışlı eleştirel bakış, bu dünyanın; şu gördüğümüz nesnelere ve bunlara tekabül eden ilişkiler ağının, mümkün olan tek dünya olmadığını bize gösteriyor. Bu eleştirel bakışı elden kaçırdığımızda, kaba bir olguculuğa düşmemiz çok kolaylaşıyor.

A.A.— Bu geleneksel bakış, bu alternatifleri bize nasıl gösteriyor, tam anlayamadım.

N.A.— Bir defa şunu gösteriyor: Tarihe bakarken, sizin sözünü ettiğiniz konstelasyonların pekâlâ açıklanabilir ve pekâlâ başka türlü de olabilir sapsular olduğunu gösteriyor. Meselâ bugün “aman nesnelere düşmanlığa dönüşmesin” endişesiyle tarihi yorumlamaya kalkarsak, ya da tarihe öyle yaklaşırsak, o zaman saat kulelerine ateş açan komüncüleri nereye yerleştireceksiniz? Bu açıdan bakarsak, rönesans da, aydınlanma da olması gereken yerdedir. Gelenekçi bakış, olguları değil, ilkeleri öne aldığı için -meselâ başlangıçta gayb derken biraz da bunu kastediyorduk- bu ilkelerin farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda, farklı biçimler altında tezahür edebileceğini de peşinen kabul etmiş oluyor. Dolayısıyla, ilkelerin gözden kaçmasıyla ortaya çıkan bir dünyadan yola çıkıp ilkeleri eleştiremeyeceğimizi söylemiş oluyoruz.

İ.S.— Aslında yanlış anlamıyorsam -ki yanlış anlıyor olabilirim büyük ihtimalle- burada geleneksel bakış açısının yerine eleştirel tarih görüşü terimini koysak...

N.A.— Esasta pek fazla bir şey değişmiyor. Sadece, modern dünyanın kendine mahsus zihniyetine daha yakın düşen, modern dünyada anlaşmayı daha kolaylaştıran bir ikame olur. Ama geleceğin yaslandığı ilkeleri bir kenara bırakarak “böyle bir ikameye kalkışırsanız, sol anahtarımı kaldıralım

da bu şarkıyı öyle söyleyelim” demek gibi bir şey olur sanıyorum.

İ.S.— Ama o zaman benim durduğum yerden şöyle bir soru sorulabilir: Modern dünyada eleştirel tarih teorisi denen şeyin avantajlarından biri, belli bir tarihi ön gerektirmemesi. Sizin, kimliği bu çağda oluşmuş birine söyleyecek neyiniz olabilir? Yani size şöyle diyen birine: “Siz şanslı insanlarmışsınız, bir ayağınızın hâlâ böyle kopmamış bir gelenekte durduğunu hissedebiliyorsunuz. Ben öyle hissetmiyorum.” İdeolojik olarak değil, kendi gerçekliği bakımından da sadece modern dünyada duran birine ne diyeceksiniz?

N.A.— Biz bu düzlemde konuşmaktan kaçınmıyoruz. Ama rezervasyonlarımızı da hatırlatmak istiyoruz.

İ.S.— Anlıyorum.

N.A.— Bu düzlemde konuşmaya varız; bu kavramlarla pek çok şeyi anlaşılabilir hale getirebiliriz. Ama bizim rezervasyonlarımızın da bu hesaba dahil edilmesi en azından tabloyu tamamlar.

R.Ç.— Gelenekten bahsediliyor, siz ayağınızın bastığı toprak olarak ondan söz ediyorsunuz. Şimdi bu sadece Kuran ve sünnetse devam etmeye gerek yok, onu onların ve burada biter bu. Ama sizin gibi olmayan, düşünmeyenler açısından Türkiye’de toplumun o kadar farklılaştığını sanmıyorum, herkes eninde sonunda gelenekten geldi. Ben mesela Karadenizli bir ailenin çocuğu olarak 12-13 yaşına kadar namaz kılyordum. Ya da bir başka örnek: Marksizm esas olarak işçi sınıfını öne çıkarmakla birlikte, Türkiye’deki Marksist hareketteki köylülüğün belirgin izleri apaçık ortada. Yani şimdi burdaki en belirgin fark, sizlerin, geleneği açıkça telaffuz etmeniz mi? Burada hesaba katılması gereken bir şey var: biz de aydan gelmedik.

D.G.— Aydan gelmeye iyi bir örnek sayılabilir teorisiz gelenek. Tabii benim geleneğim teorisiz gelenek, ne yapayım?

R.Ç.— Ben kimsenin aydan geldiğini zannetmiyorum. Türk-İslam sentezi vs. gibi şeyler söyleyenler, liberaller, sizlerden çok çok farklı olan, kendisini sizin gibi tanımlamayan bir yığın insan var şu toplumda. Bu insanları sadece ve sadece destek ilişkisi anlamında değil, bir şeyler üretirken de hesaba katmak durumunda değil miyiz? Benim sorunum şu: Gelenek falan derken çok fazla ayrışıyor her şey. Sanki birtakım insanlar geleneksiz, diğerleri ise geleneğe sahip. Gelenekle kurulan ilişkinin yoğunluğu da bence çok tartışma götürür. Mesela senin ifade edilemeyen olaylar demene gelelim. Bunu ben kendimde çok hissediyorum. Ben kendimi solcu filan diye adlandırmaya çalışıyorum ama bunun Almanya’daki ya da Rusya’daki solculukla belki de taban tabana zıt olduğunu fark ediyorum. Bunu teorik olarak ifade edemiyorum, ifade etme zorunluğunu da hissetmiyorum belki. Bunun

kaynağı benim buradan edindiğim şeyler. Bunun üzerinde duralım biraz.

D.G.— Şimdi aslında çok iyi bir yere geldin. Yani bizim de yanlış anlaşılabilir olduğumuz bir yerdin orası. Çünkü gelenek sahiden neredeyse belirsiz, muğlak bir kavram. Benim için çok anlamlı, çünkü ben kendi akıl hocalarımın dünyayı artık modern ve geleneksel diye bölmeye alışmışım. Bunlar benim zihni kategorilerim. Fakat bu demek değildir ki, rönesansı kesit alırsak, rönesans-öncesi ya da Türkiye'yi kesit alırsak batılılaşma- öncesi herşeyden yanayız biz. Hayır efendim, böyle bir şey yok. Ben Kuran ve sünnet gibi genel geçer bir şey de söylemek istemiyorum. Çünkü benim Kuranî mesajı anlama konusunda da kaygılarım var. Şimdi, yani modern dünyada yaşayan bir insan olarak ben modern dünyaya bakıyorum. Seni beni görüyorum ve modern dünyanın yönelimine bakıyorum. Bu yönelim -son dönemde çok hızlandı- herkesi benzeş kılan bir yönelim. Nietzsche'nin isyanına neden olan bir yönelim. Şimdi benim yaptığım iş, modern dünyaya karşı çıkmak olarak adlandırılabilir. Ve karşı çıkışımın da belli temelleri var. Yani o benzeşmeyi iktidarla bağlantılıyorum. Mesela çevreci, anti-otoriteyle bağlantı kuruyor; kendi işleyişinin zihinsel sonucu olarak, benim karşıtım nirengi noktaları var. Fakat basit bir problem çözmeye benzetebiliriz işi. Bu karşı çıkışımın çözüm yanını, denklemin öbür yanını, başka hayat tarzıyla kotarmaya çalışıyorum. Bütün yaptığımız iş, şurda yaptığımız iş, teorik bir çabadan başka bir şey değil. Böyle yaparken seni Türkiye'nin dışına atmıyorum, seni geleneğin dışına atmıyorum. Ya da kendimi tarihin içine atmıyorum. Ya da geleneği anıtlıştırmıyorum. Bu dünyaya nasıl karşı çıkılının çabası bütün yaptıklarım. Kesişmeler de, insanların kesişmeleri de, ortak tavır alışları da oradan kaynaklanacakmış gibi geliyor bana ve dediğim gibi çok zihni bir süreç sonucu; yoksa bana keramet sonucu ulaşmadı o. Ve dediğim gibi Seyyid Hüseyin Nasr'ın, Guénon'un etkisi çok büyüktü. Batı'daki yeni İslami akımın, entellektüel akımın. Onların kategorileriyle, onların problematiğinden düşünüyorum şimdi. Yaptığım işi o kadar büyütmenin alemi yok. Anlatmaya çalıştığım düşünsel bir süreç burda. Yaptığımız da o zaten. Bizi biraraya getirenin de o olduğunu düşünüyorum. Yani neye nasıl karşı çıkacağız, neyi nasıl değiştireceğiz, ne tarafa doğru? Orada sahiden bir sürü farklı nokta var. Mesela şimdiye kadar nasıl oldu da sivil toplumun tartışmadık gibi bir şeyin eksikliğini duyuyorum. Gene modern kavramlarla bu dünyayı neredeyse delmeye çalışıyoruz; kuşatılmışız, delmeye çalışıyoruz gibi bir çaba bu. Yoksa kimseyi bir tarafa attığımız yok. Tam tersine varoluşlarımız bir yerde kesişsin diye bir çabam var. Gelenek dediğim de bu anlatım içinde bir yere oturuyor.

N.A.— Gelenek meselesini biraz daha açmakta fayda var sanıyorum. Çünkü gelenek kavramı başka yerlerde de çok yanlış alışıldığı için, fırsattan istifadeyle onu da açmakta fayda var. Biz gelenek derken, kelimeyi bütü-

nüyle Guénon'un kullandığı anlamda kullanıyoruz. Bu anlamda geleneğin, şanslı tarihimizle falan bir ilgisi yok... Üstelik biz geleneğin içinden değil, kıyısından konuşuyoruz. Geleneğin içindekiler böyle konuşmazlar zaten. Bütün geleneklerde şu kural kendini hissettiriyor: "Bilenler konuşmaz; konuşanlar bilmez." Ama şimdi biz geleneğin kendisinden değil, modern dünyaya gelenekçi bir bakışla yöneltilen eleştirilerden söz ediyoruz. Daha doğrusu, o eleştirileri, modern dünyanın diline tercüme etmeye çalışıyoruz. Nitekim aynı şeyi, Çin'deki Hindistan'daki gelenekler açısından yapanlar da var. Onlar için de kalkış noktası Hinduizmdir, Budizmdir, Tao'dur, ne bileyim kızılderililerde Şamanizmdir. İşte çevrecilerle belki bu yüzden daha kolay anlaşabiliyoruz.

İ.S.— Çok maddi bir soru. Yani siz Hinduizmin, Taoizmin, işte kızılderili Şamanizminin ve İslamın aynı geleneğin tezahürleri olduğunu mu söylüyorsunuz?

N.A.— Evet.

İ.S.— Ortodoks İslam tarafından kabul gören bir yorum mu bu yani? Bir anlamda bu Taoizmin de İslam olduğunu anlamına gelmiyor mu?

N.A.— Tabii... Onların hepsi bozulmuş İslamlar olarak bir yere oturuyor.

D.G.— Bunu izah etmek mümkün. Ben bir şey söylemek istiyorum burada. Liberasyon kongresinin aktif katılımcılarından biri de Laing. Sonra basın toplantısı yapma gereği duyuyor Laing. "Ben sol hareketin örgütlediği bir şeye katıldım. Siz beni solcu sanabilirsiniz. Ama benim hayata bakışım da devrim o kadar basit değil, Tao o kadar ucuz değil" gibi laflar ediyor. Şimdi diyebiliriz ki biz kendi taomuzu arıyoruz. Biz nereye bağlanacağız onu arıyoruz ve tabii ardından da bir sürü kıyaslamalar, hatta çatışmalar çıkıyor. Taoizmden bizim farkımız nedir çıkıyor. Pekâlâ o arayış içinde taoist olabilirdik biz; ama İslama derinliğine nüfuz edildiğinde hiç de öyle bir şey olmak gerekliliği ortaya çıkmıyor. Yani dediğim gibi biz kendi taomuzu arıyoruz.

N.A.— Şimdi ayağımızı sağlam yere basmakla ilgili olarak... Bakın biraz önce akşam ezanı okundu, duydunuz veya duymadınız. Bu gelenekle biz ne kadar beraberiz, bu geleneğin ne kadar dışındayız, yani biz geleneksiz miyiz? Ruşen'in söylediği "dışlama" tehlikesine bir örnek olması bakımından... Hayatımızın her anında bu tür karşılaşmalar oluyor. Biz bunlara duyarlı olmaktan yanayız. Yani bu ezanı duymaktan yanayız. Orada söyleneni bir daha düşünmekten yanayız. Ama sizinle konuşurken bunu kavramsal bir düzeye de tercüme etmeye, tehlikelerine rağmen, çalışıyoruz. Aynı gayret o taraftan da olduğu takdirde daha rahat anlaşabiliriz.

A.A.— Çevreyle ilgili konuya dönerek biraz daha bu açıklamayı açmanızı istesem. Mesela demin ben kapsayıcı ideolojiler kelimesini kullandığımda İslamın aslında bu kategori içinde kullanılmaması gereken, onun bir yaşam biçimi olduğunu ve ideolojinin sonradan onun üzerine giydirilmiş ya da inşa edilmiş bir şey olduğunu söylediniz. Çevreyle ilgili olaya bu bakış açısını uygulayacak olursak, çevreyle ilgili yapacaklarımız -ya da kesişme noktaları demıştiniz- pekçok; şimdi yaşadığımız dünyada ya da modern dünyanın davranmayı gerektirdiği alanlarda kesişme noktalarımız olabilir. Bir tanesini de çevre diye alsak, bu çevreyle ilgili davranış biçimlerimiz açısından sizinle ortaklığımızın, birlikte davranarak bir şeyler yapmamızın yolları aranırken, örneğin bizim Darwin'den alınmış ekolojik denge ya da türlerin sürdürülmesi düşüncesini; öte yandan sizin de, gayb düşüncesiyle de terimlendirilebilecek Tanrı kavramını öne çıkarmamamız, birlikte davranmak bakımından neyi eksiltir? Yani bu terimi kullanmıyor olsak birlikte davranışımız sınırlanır mı, değişir mi ya da hiç ortaya çıkmaz mı? Eğer böyleyse o zaman bu terimlere ne ihtiyacımız var?

R.Ç.— Aslında beim dediğim de öyle bir şeydi. Ben zaten İslami çevre duyarlılığını duyan insanlarda ilk tepkinin o İslami motiflere bürünerek çıktığını pek sanmıyorum.

Bu anlamda senin söylediğinden ben hemen şu noktaya varabiliyorum. Çevre duyarlılığını duyan müslümanlarda bu olay çok mümkün olabilir. Ama o insanlar, o müslümanlar daha sonra bunu İslami motiflerle destekleyerek hareket ediyorlar ve otantik, bu duyarlıkları duymayan insanlarla konuşurken İslami motifleri önplana çıkarıyorlar. İkinci aşamada da İslami motifler nedeniyle çevreye karşı duyarlı olan, belki de çevreye karşı duyarlı olmak zorunluğunu hisseden insanlarla belki biraz zor o senin söylediğin. Ama ilk başta, olayda İslami motifi aramak yerine, motife ilk anda ihtiyaç duymadan çevre duyarlılığını hisseden insanlarla bu çok mümkün gibi geliyor.

S.E.— Bir şey söyleyebilir miyim? Bu çevre meselesinde bugün çevre duyarlılığı taşıyan insanlar ya da çevre duyarlılığını taşıyan müslümanlar dediğiniz grup için söylüyorum, bu insanlar önce çevre ile ilgili duyarlıklara sahip olup sonra bunların çözümü için İslamın çok güzel şeyler söylediğini farke-dip sonra müslüman olmuş insanlar değil. Yani iman, inanç önce gelen bir şey ve bu batıdaki alternatif hareketleri bir kez daha sorgulama, sorma, kendine dönme, araştırma ya da henüz altı çizilmemiş şeyleri daha iyi farketme imkânı sağlıyor müslümanlara. Yani önce iman var. Böyle bir çevre duyarlılığını Kuran ve sünnette bulmasalar bile bu insanlar gene müslüman.

R.Ç.— Ha yok ben müslümanlıklarını sorgulamıyorum. Müslümanlıkları çevre duyarlığından sonra gelenleri demiyorum. Müslüman birisini, mesela Deniz'i aldığımızda...

A.A.— Çok kabaca sorayım; çevre duyarlığını müslümanlar neden hisseder? İnsanlar müslüman olsa da olmasa da, niye çevre duyarlığına ihtiyacımız var?

R.Ç.— Onların çevre duyarlığını iman eden bir müslüman olmaktan dolayı değil, ilk önce herkes gibi duyduğunu sanıyorum yani ben kişisel görüşümü söylüyorum. Ben birçok insanda da başka türlü oluştuğunu tahmin ediyorum.

İ.S.— Eczacıbaşı'nın fabrikası getirip zehiriyle yığıyor senin bahçenin önüne, çevre duyarlılığını...

D.G.— Duyarlı oluyorsun, doğru... Çok doğru sahiden. Bir şey söyledim ben, onu açarak söylemek istiyorum. Önce İslami yaşam tarzı ve 'experience' biçimi vardı, onun üstüne ideoloji giydirildi, dendi. Sanki bir bölünme varmış gibi bir hava çıkabilir bu laftan. Hiç gocunmam. İslam yaşam tarzı sahiden bize vahyin önerdiği bir yaşam biçimi. Fakat bugün artık ideoloji teorilerinden biliyoruz ki, her yaşam tarzının bir ideolojisi vardır. Bugün de bir İslami ideoloji şöyle ya da böyle yaşanıyor kardeşim. Biz de o İslami ideolojinin tınılarından biriyiz. Ve sahiden o tınılarımız Almanya'daki bir grup insanla birleşiyor. Belki biz Çevre Duyarlılığı Derneği gibi pullar yapıştırmadık ama, yöntemin farklılığı nedeniyle başka biçimlerde de bu harekete katıldık, çünkü biz bu dünyanın insanıyız. Yani vahyi bu dünyada kavramaya çalışıyoruz. Çevre hareketini ben İslam'a mugayyir olarak görmüyorum. Tam tersine İslami pratik için katılınması gereken bir hareket olarak görüyorum. Yani İslam nasıl hayata geçirilebilir sorusunun bugün vazgeçilmez unsurlarından birisi çevre hareketine katılmaktır.

R.Ç.— Tartışmayı biraz da çevreden başka konulara taşısak...

İ.S.— Mesela şöyle: Benim öteden beri müslümanlarla diyalog konusuyla ilgili olarak sol içinde kötü bir kaydım var. Yani bu işin fazla propagandasını yaptığım için kınanabiliyorum. Özellikle kadın arkadaşlardan bu tür tepkiler geliyor. Deminden beri söylenenlerde gözden kaçırılan noktalar oldu. Modern dünyaya karşı olmak dendi, anti-otoriterlik dendi mesela. Modern dünyanın homojenleştirici yönünden söz ediyordun. Orada benim için aynı ölçüde önemli olan modern dünyanın kazanımlarını korumak. O ölçüde ilerlemeciyim ben. Yani modern dünyanın eşitleştirici, homojenleştirici yönünü görürken, aynı zamanda özgürleştirici yönünü de görmek gerekli. Bir örnek vereceğim. Kadın ve İslam ilişkisi konusunda aklımda tuttuğum en iyi örneklerden birisi. Sizin yayınlardan çıkan bir kitap bu. Fanon 'Cezayir Kurtuluş Savaşı'nda kadınların rolünü anlatıyor. İlk aşamada kadınlar da Avrupalıların oturduğu semtlere bomba atmak, silah taşımak gibi işler yapıyorlar, tabii çarşaflarının altında. Avrupalılar kadınların

üstünü aramadığı için bu çok başarılı oluyor. Fanon burda “bütün o kıyafetin önemi değişti” yorumunu yapıyor. Geleneksel giyim kendiliğinden benimsenen bir davranışken, birden tüm bir kimliğin ifadesi olmaya başlıyor. Biraz sizin deyimlerinizle konuşacak olursam, burdaki tepki, tesettürün kozmolojik anlamının bilince çıkması gibi bir şey... Yani alışkanlık düzeyinden çıkıp o alışkanlığın gerisinde yatan geleneğin kavranmaya başlanması. Sonra Fransızlar durumu öğrenip bütün çarşafli kadınları arıyorlar. Bunun üzerine kadınlar orospu gibi giyinmeye başlıyorlar. Avrupalı sanıldıkları için bu sefer silah ve bombaları el çantalarında taşıyorlar. Fanon, Cezayir Direniş Savaşı’nda kadınların öneminin altını sık sık çiziyor. Çarşaf direnişin simgesi idi ama kadınlar direnişin dışında başka şeylerin farkına varıyorlar. Fanon, kadınların çarşafı çıkartıp fahişe kıyafetine büründüklerinde kendilerini ne kadar çıplak, savunmasız hissettiklerini anlatıyor. Ama bu da bir alışkanlık yaratıyor tabii. Mesela daha sonra Bumedyen rejimine karşı en sıkı direnen hareketlerden biri işçi hareketi değil, kadın hareketi oldu. Benim bildiğim en son tarih 1968-69, sendikaların susturulduğu sıralarda kadın hareketi çok güçlü. Burda benim için tam iki aşamalı bir şey var. Tam anti-kapitalist, anti-empyralist direnişin modernleşmesi diyebileceğim bir an. Bir kere böyle bir olay olduktan sonra, bu direniş mücadelesinde yer alan kadınlar geleneksel dünyaları içinde tanımlarına imkân olmayan bir yaşantı yaşıyorlar. Bunun içinde cinselliklerini de çok başka türlü yaşamak var. Rol için de olsa, çok farklı bir cinsel biçim içine giriyorlar ve bu da kimliklerinin bir parçası haline geliyor. Ve bu ancak modern koşullarda, yani fahişelerin var olduğu bir toplumda yaşanabilecek bir olaydır. Tam burda geleneksillğe atıf yapma karşısında duyduğum tedirginliğe gelmek istiyorum. Modern dünyanın sağladığı, zorladığı, dayattığı kimi yaşantı olanakları var. Ben bunların bir kısmını kazanım olarak tarif ediyorum. Sanırım bunların bir kısmında birleşemeyebiliriz ama bir kısmında da birleşebiliriz. Dünyanın şehirleşmeye doğru evrilmesinin getirdiği bir takım avantajların, belki daha uzun konuşursak, bazılarını bir kazanım olarak tarif etmekte anlaşabiliriz. Kadın olayında birçok sorun çıkabiliyor ve modern denebilecek birçok kadının tedirginlikleri tam bu noktadan kaynaklanıyor: Modern dünyaya karşı çıkmak adına modern dünyanın kazanımlarından vazgeçmek.

N.A.— Anladığım kadarıyla “modern dünya birçok belayı getirirken birçok kazanımı da getiriyor” diyorsunuz. Özellikle kadın konusunda...

İ.S.— Özellikle birçok kadının, solla İslamiyet arasında bir diyalog karşısında irkilmesinde sanırım böyle bir korku önemli rol oynuyor.

N.A.— Ama yine orda da sorunlara hangi referans sistemine göre bakıldığını meselesi var. Sizin özgürleşme olarak gördüğünüz bazı konular için, hemen

değilse bile uzun vadede, karşılığında bazı şeyler ödenerek elde edilmiş farklılaşmalardır, denilebilir. Ve karşılığında ödenen bu şeylerin bunlara değmeyeceği düşünülebilir.

İ.S.— Sizin dediğiniz henüz o bedeli ödememiş insanlar için etkili olabilir. Benim konuşmak istediğim konu, dört kuşak öncesi o ödenecek bedel ne ise, onun ödenmiş olduğu bir yerden gelenler.

N.A.— Fiyat mutlaka serbest piyasada ödenen bir fiyat olmayabilir. Geleneksel yaşama tarzının bazı unsurlarından vazgeçmek, toplumsal düzende karışıklıklara yolaçabilir. Bunu herkes söylüyor. Ve hemen her kesim bunlarda anlaşılabilir. Bizim karışıklık dediğimiz şey, başkaları için ilerlemedir, gelişmedir vs.'dir. Ama bizim açımızdan kozmolojik düzende de karışıklıklara yolaçacak bir değişikliktir. Şimdi bu, bugünkü dile çok kolay tercüme edilebilir bir argüman değil. Bunların bir kısmını bugünkü mentalitenin içerisinde de anlayabiliyoruz. “Binaların çoğalması kıyamet alametlerinden dir.” Kıyametin aynı zamanda “karışıklık” demek olduğunu da bilirseniz, bu sizin için de anlaşılabilir olur. Ama bunun dışında öyle kıyamet alametlerinden de sözedilebilir ki, bunlar bugünkü hayat içinde herhangi bir yere oturtamayacağımız belirtilerdir. Ama müslüman için veya başka bir gelecekteki başka bir insan için bunlar dengeleri bozan şeylerdir. Ve biz o dengelerin muhafazasının da insanların görevi olduğuna inanıyoruz. Çevre hareketinde bizim argümanlarımızdan bir tanesi dengelerin muhafazasıdır. Diğer çevrecilerle paylaşabileceğimiz kadarı ekolojik dengelerdir. Ama onlarla paylaşmadığımız ya da paylaşamadığımız, bir de kozmolojik dengeler vardır. Özgürleşme meselesinde de böyle. Kadınların özgürleşmesi dediğiniz değişiklik ya da modern dünyanın tezahürlerinden bir tanesi, bizim açımızdan toplumsal hayatta bazı dengelerin oynaması anlamına gelir. Mesela çarşıftan çıkan kadınlar nedeniyle Cezayir ekonomisi ne kadar Fransız parfüm sanayiine bağlandı? Bu tür sorular sorulabilir ve bunlarda anlaşıyoruz. Anlaşmasak bile konuşabiliyoruz. Ama bunun da ötesinde endişelerimiz var. Bizim asıl korktuğumuz, böyle görünebilir olmayan dengelerin de bozulacağıdır. Tabii bundan hemen bizim muhafazakarlığımız çıkartılmamalıdır.

R.Ç.— Ben o “başka şeyleri” ayırıp, anlaşabileceğimiz bedellerde konuşmak istiyorum. Ötekisinde anlaşmanın çok zor olabileceğini tahmin edebiliyorum. Belki de İslami anlamda kadın sorunun tartışıldığı odaklarla, diğer, örneğin sosyalist ya da salt feminist odakların birleşebileceği en önemli noktalardan birisi bu herkesin üzerinde anlaşabileceği bedeller. Aslında anlaşabiliyorlar da. Mesela reklamlarda kadın unsurunun kullanılmasından, başka şeylere kadar bir yığın şeyde anlaşabiliyorlar. Şimdi bana öyle geliyor ki, bunların tartışılması sırasında belki de insanlara ulaşılması zor ya da anlaşılması imkânsız gibi gelen bedeller de tartışılabilir. Mesela bir tarafta bir kadın söylemi var, diğer tarafta bir başka kadın söylemi. Bunlar bir

şeyler anlatıyorlar ve anlattıklarının bazıları benzeşiyor. Ama benzeşmeyen, birbirlerini anlayamadıkları yerler nedeniyle uçurum oluyor. Bence o benzeşen yerlerin tartışılması sırasında; o anlaşılamayacağı sanılan yerlerde de bir takım benzerlikler bulunabilir. Deniz'in konuşmanın başlarında belirttiği "ifade edilemeyen" şeyler olayı çok önemli, özellikle benim için. Feminist kadınların da her şeyi ifade edebildiklerini sanmıyorum. Feminist tepkilerinin altındaki bütün nedenleri tek tek açıklayamazlar. Aslında 'Zaman'da kadın sorununu tartışan kadınlar da böyle bence.

N.A.— Bakın meselâ orada da gövdeyi kavram düzeyine çıkarmak çok zor. Başka şeyleri tartışabiliyoruz. Meselâ ekonomiyi ortak kavramlarla tartışmak çok daha kolay. Bir asgarî müşterek oluştu orada. Ama gövde konusunda böyle bir asgarî müşterek yok; kadınlarla aramızda böyle müşterek kavramlar yok. D.H. Lawrence bu sıkıntıyı çok iyi anlamıştı.

R.Ç.— Anlaşılabilecek düzeylerdeki birarada oluşlar, bu ifade edilemeyen şeylere ulaşmaya yardımcı olabilir. Açıklanamayan, adlandırılmayan şeyler ne olursa olsun çok şeyde birleşebileceğini sanıyorum. Başlarda "gayp"tan bahsettiniz ve "buralara geldiğimizde takılacağız ve anlaşamayacağız" dediniz. Ben ona şu anlamda katılmıyorum -mesela İskender de 'benim açıklamamaz alanlarım var' demişti-, aslında kim ne derse desin herkesin böyle bir şeyi var. Bunun bir yerlerde referansı olması gerekmiyor. Sizin referansınız var belki.

N.A.— Problem şurdan doğuyor: biz o tarafımızı toplumsal hayatımıza da yansıtıyoruz. Bu tarafımız size de dokunuyor, problem de oradan çıkıyor.

İ.S.— Ruşen'in dediğine ben de katılmıyorum. Öyle bir platform yaratalım ki tarifi üzerinde anlaşabileceğimiz şeyleri tartışalım. Bir platformda bir tartışmanın sürmesi benim için de önemli ama bence tartışma aynı zamanda bir ideolojik mücadeledir. Ruşen "gider gitmez Hacı Bayram'daki adam bana tebliğ yapıyor" dedi ya. Beni şaşırtan, irkilten bir şey değil bu. Ben de, eninde sonunda -sizi değil, sizi kandıramayacağımı biliyorum- sizin seslendiğiniz tabana, kendilerini adlandırabilecekleri tek düzeyin eninde sonunda dünyevi olduğunu, kendi eylemlerinden başka referansları olmadığına ikna etmeye çalışacağım. İdeoloji hiçbir zaman eksik olmayacak.

R.Ç.— Benim kastettiğim kaba bir eylem birliği değil. Mesela Mualla Gülnaz, 'Zaman'daki yazısında feminist dergisinden bahsediyor. Dörtgözle çıkmasını beklemiş, sonra biraz geri adım atmış filan, o ayrı. Ama hatırlarsanız "akıllı kadınlar, iyi kadınlar" diye bahsediyor, 'Kadın Çevresi'nden.

S.E.— Akıllı kadınlar olayı biraz farklı ama. Ali Bulaç'ın yazısına bir cevaptı o aslında. Ali Bulaç "aklı kısalar" dediği içindi biraz da o laf.

R.Ç.— Bu o kadar önemli değil. Önemli olan Mualla Gülnaz'ın o yazıyı

yazarken, kendi çevresine çok hoyrat gelebilecek sıfatları rahatlıkla kullanabilmesi, bence onun da erkek egemen topluma feministlerin karşı çıktığı gibi karşı çıkması. Belki hiçbir feministle biraraya gelmemiştir ama “erkek egemen toplum”, “kadınların dayak yemesi” gibi olaylar Türkiye’deki feministlerin “gaybına”, kendilerinin de ifade edemediği şeylere Mualla Gülnaz’ın biraz yaklaşabilmesine neden olabildi. Bu anlamda bir önyargısı yoktu. Tartışmaktan, biraraya gelmekten kastettiğim, o önyargıların, doğru dürüst ifade edilemeyen şeyler yüzünden uçurum oluşturması. Aslında burdan kadın olayı dışında bir yığın şeye geçebiliriz. Çevre olayında büyük bir talih yaşandı. Türkiye’de çevre hareketi çok yeni bir hareketti, dolayısıyla en pür haliyle var oldu. Ama bir on yıl yaşamış çevre hareketinin peşinden bir İslami çevre hareketi çıkmış olsaydı, bu yaşananlar yaşanmayabilirdi. Yani zamanla ortaya çıkan yıpranmalar, yozlaşmalar çevre hareketinde olsaydı durum farklı olurdu. Bugün birçok İslamcı rahatlıkla kendilerini “çevreci” olarak ilan edebiliyorlar. Bugün müslümanların kendilerini neden “feminist” olarak adlandırmaktan çekindiklerini başka bir sefer konuşmuştuk. Feminist hareketin içinde zamanla “erkek düşmanlığı, lezbiyenlik gibi İslam’ın kabul edemeyeceği” olayların girmesi, hatta Cihan Aktaş’ın bana söylediği gibi “kadınların çocuk doğurmadığı bir dünyayı hedefleyen” akımların da yer aldığı bir hareket oldu. Bu gelişmeler nedeniyle insanlar gönül rahatlığıyla kendilerinin de feminist olabileceklerinin söyleyemiyorlar.

D.G.— Ben kazanımlar meselesine Marksistlerle bir ayırımımız olarak bakıyoşeylere kazanımlar diyeceklerdi, hatta diyebiliriz ki “kapitalist toplum feodal topluma göre kazanımların bir adım daha ileri götürüldüğü bir toplumdur”...

İ.S.— Şart değil.

D.G.— O yeni marksist söylem kendisini oluşturursun ona da eleştirilerimizi yöneltiriz. Klasik marksist anlayışta böyle. Modern dünya bize bütünüyle yabancı. Bu dünya içinde bir takım mevzi kazanımlardan söz edebiliriz. Nedir o? Paris Komünü’nden mevzi kazanım olarak söz edebilirim ben. 1924’e kadar, Rusya’da Ekim’de olanlardan mevzi kazanımlar olarak öze debilirim. Referanslarımı belirleyerek ama. Yani, Kuranî deyimle, tagutlara karşı çıkılması anlamında. Burda mazlumun bir hareketi vardır ve bu hareket kısmi bir başarı elde ederek geri çekilmiştir. Geri çekilme, modern olmanın, onlarla aynı zihniyeti paylaşmanın sonucudur. Çevrecilikle ilgili benim kaygıyım da orda düğümleniyor zaten. Köklü bir çıkış oluşturamazsa eğer, eninde sonunda oraya eklemenecektir. Öyle olunca kazanım olmuyor, görece kazanımlar oluyor, sonra modern dünya onu içine alıyor ve kendine göre biçimlendiriyor. Bugün bence sosyalizmi de kendine göre biçimlendirdi. Kadın haklarına biraz öyle bakmak lazım diye düşünüyorum.

Başka cins tarafından ezilen kadınların mücadelesine evet. Buna İslami bir referans oluşturabiliriz. İnsanın insan tarafından ezilmesi -bu pekâlâ cinsler tarafından da olabilir- İslam'a aykırı bir şeydir. Fakat yeni bir kadın modeline kesinlikle hayır, çünkü yeni bir kadın modeli başladığı andan itibaren modern dünyanın da içine girilmiş demektir, çünkü bunu teorik bir öngörü olarak söyleyemiyorum, feminist hareket öyle oldu diye söylüyorum. Kadın hakları, haklı bir temelde, yani ezilen kadını kullanarak çıktı, ama oraya kadar. Belki burjuva dünyasının yeni bir varyasyonu olabilir. Kadın üzerine konuşmayı, bazı şeyleri anlatamadığımdan sevmiyorum, başka bir örnek vermek istiyorum. Mesela tıp konusunda, şöyle bir bakıldığında insan ömrünün uzamasından, yaşam tarzı kolaylıklarına kadar ya da insanın daha az ağrı duymasına kadar tıbbın başarılarından söz edebiliriz. Fakat bizim bunu sınavacağımız nihai merci kurumlar ve otoritedir. Yani bu anlamda bugün tıbbı, getirdiklerine rağmen karşı çıkmanın tam görev olduğunu düşünüyorum.

İ.S.— Ben kendim bunu bu kadar açıklıkla kullanamam ama sana bir slogan önereyim: “Tıbbın gelişmesi insanların can çekişme süresini uzattı.”

R.Ç.— Sizlerin veya başka müslümanların, çıkışta pür ama sonradan eklemelenmiş olaylara karşı yaşadığını, başka insanlar da müslümanlar için yaşıyor. Mesela ben de feminist hareket, çevre hareketi için benzer şeyler düşünebiliyorum. İlk ortaya çıkışlarından bugüne gelene kadarki gelişmelerinde onaylamadığım birçok husus var. Benim anlamlandıramadığım bir şey var, bütün “pür” insanlar, yani kendini “pür” olarak görenler mi, dünyayı düzetecekler?

D.G.— Bugün dünya insanların kendi cinsi adına başkaldırmasına neden oluyorsa, bu mahremiyet duygusunun korkunç bir biçimde zedelenmişliğini gösterir. Orda bizim anahtarımız, geleneksel mahremiyet kavramıdır. Mahremiyeti kalmayan dünyada kendilerine baskı yapıldığını iddia eden insanlar karşı çıkıyor. Ama dediğim gibi, bizim onlardan farkımız, onun oturabileceği bir sisteme işaret edebildiğimizi düşünmemizdir. Eğer edemezlerse modern dünya onları içlerine alıyor. Homoseksüellik bugün psikiyatride de kabul edildiği gibi, cinsellik varyasyonu olarak kabul ediliveriyor ve iş bitiyor. Feminizm, yine psikiyatrik yorumda... Kadın hareketleri ve psikiyatri diye başlık atıyorsun iş bitiyor. Ya da feminist psikiyatrlar çıkıyor, ya da tedavi etmek için kadını kadın bilincini yükseltmeye gönderiyorsun, iş bitiyor. Yani karşı çıkışınlar ve o karşı çıkışın sahiden sistemleşebileceği kavramlar bulmaya çalışınlar. Ben o kavramların geleneksel kavramlar dışında bir şey olduğunu düşünmüyorum.

A.A.— Ben tam bu noktada bir şey söylemek istiyorum. Bu karşı çıkışlar ne kadar modernizme karşı düşüyor. Karşı çıkışların kendisi de moderniz-

min içinde değil mi? Yani çeşitli karşı çıkışlar düşünebiliriz. Konuya “uygun teknoloji” açısından bakacak olursak, uygun teknoloji benim için oldukça geleneksele yakın gözüküyor. Varolan teknolojiye karşı çıkış pekâlâ nükleer teknoloji ile de olabilir. Bu takdirde ne kadar modernizmin dışına çıkılıyor? Konu feminizm de, eşcinsellik de olabilir. Bütün bunlardaki karşı çıkışlar ne kadar modernizmin dışında? Modernizmin ta kendisi değil mi acaba? Reddedeni bir kez daha reddederek daha uç bir noktaya varış değil mi?

D.G.— Bence orda gene Kuranî kavramları anahtar olarak kullanırsak sorunu çözeriz. Karşı çıkışları, adalet ve zulm kavramlarıyla ilişkileri içinde düşünersek, herhalde olay bir anlamlılığa kavuşur. Mesela ben ne yapayım TÜRK-İŞ’in karşı çıkışını!? Yani ancak herhangi bir karşı çıkış adaleti özlüyor ve zülme karşı çıkıyorsa; benim de kasdımı paylaşıyordur. Yani modern dünyayı da bir yönden kavrayan bir karşı çıkış olsun.

N.A.— Bu karşı çıkışları modern zihniyet kendi içinde üretmek zorunda ve bir ölçüde de üretiyor. Deniz’in söylediği, burda bir adım daha atalım ve gerçek çerçevelerine oturtalım.

İ.S.— Şu tartışma, demin yaptığımız “modern dünyanın kazanımları” tartışmasının bir başka görünüşü. Orda uzlaşmak bir hayli ihtilaflı...

N.A.— O zaman, ben sizin o “anlaşılamaz” kategoriniz için açıklama bekliyorum...

İ.S.— Aslında, bana katılacak bir marksist var mı bilmiyorum ama, bence bilim yapmak denilen faaliyet, sadece ideoloji filan değil, bizzat bilimin kendisi eninde sonunda bir toplumsal bilgi üretme mekanizmasıdır. Yani, bir iş bölümü sonucu oluşmuş bir mekanizmadır. Ama onun yanısıra her değişik üretim süreci, her toplumsal faaliyet dünyayı ve maddeyi de ulaştırır kılar, bir şekilde görünür kılar. Eşitsiz üretim ilişkilerinin geçerli olduğu her toplumda mevcut bilgilenme tarzları o görünür kılınan maddenin aynı zamanda çarpıtılmasını gerektirir. Dolayısıyla kapitalizmin içinde mümkün olan bilimsel pratikler, en başta kendileri olmak üzere birçok şeyi açıklayamazlar. Kendi başarılarını, şu toplumda bilim için şu anda ulaşılabilir kavramlarla açıklayamazlar. İçinde yaşadığımız dünyanın kendi içinde çelişkili olmasının sonucudur bu. O anlamda çelişki maddiliğe içkindir denilebilir. Maddenin bize veriliş biçimiyle, o madde hakkında bilgilenme tarzımız arasında neredeyse zorunlu bir farklılık var. Kuhn, Wittgenstein’vari eleştirilerin işaret ettiği nokta bu olsa gerek. Bütün o paradigmalara, kaynağını başka bir yerden alıyorlar ve mevcut bilgilenme tarzlarımız o paradigmaları görmemizi mümkün kılmıyor çünkü toplumsal hayat sürekli bizi yabancılaştırıyor, vazgeçmemiz mümkün olmayan yanlış kavramlarla düşünmeye zorluyor. Biraz fazla şematik bir açıklama oldu bu. Bunun devamında gidebileceğimiz yerlerde, o açıklanamaz olanın benim için aynı zamanda umutun

kaynağı olan şeyler olduğunu söylerim. Toptan yenilenme ihtimali de o açıklanamaz olanın içindedir. Benim açıklanamaz olan dediğimle, sizin gayb dediğiniz şey arasında sanılandan daha fazla benzerlikler olabilir.

N.A.— Siz daha fazla insana yaklaştırılmış, sekülerize edilmiş bir gayb'dan sözediyorsunuz...

İ.S.— Burda konuşmakta zorlanacağım. Orda maddenin bize verilmiş tarzı hakkında konuşmam lazım. Maddenin insanın ürünü olduğuna inanıyorum ama elimde konuşacak delillerim yok. Eninde sonunda maddeciyim ama Rönansans panteizmine kadar gidebilirim...

N.A.— Bunu açıklamaya çalışırken, bizim biraz önce çektiğimiz sıkıntıyı paylaşıyorsunuz değil mi?

İ.S.— Tabii, ama burda şöyle bir fark var... Bunların bir kısmını bir mark-siste de açıklamakta güçlük çekebilirim. Açıklanamaz olan hakkında bugünden konuşabilecek bir dile sahip değiliz; o bir pratik meselesi.

N.A.— Ama güveninizi, o bilinemezlik payına yüklediğiniz devrimci işlevi, ona yüklediğiniz güveni bir marksistle paylaşıyorsunuz.

İ.S.— Gerçi benim dile getirdiğim marksizm için arkadaşlar “öyle mark-sizm yok” diyorlar. Böyle bir problem de var ortada.

D.G.— Böyle tarif edildiğinde, marksizm işçi sınıfı bilimi olmaktan ve gerçeği göstermekten çıkıyor, değil mi?

İ.S.— Gerçeğin nasıl kurulduğu bilgisini içeriyor.

D.G.— Ama daha fazla zorlarsak bir yöntem diyebiliriz...

R.G.— Ama bence marksizmle işçi sınıfı arasında da ifade edilemeyen bir ilişki var.

İ.S.— Ben bilemiyorum, yani bulamıyorum.

R.Ç.— Marksizmi işçi sınıfının neresine koyacağız diye bir sorun ortaya çıkıyor tabii...

İ.S.— Sınıf kavramını ciddi bir şekilde, Marksist bir bağlamda yeniden tartışmak lazım.

R.Ç.— Ben işçi değilim, her ne kadar sigortalı bir işçi olsam da... Ama marksizm ile ilgili düşünürken, işçi sınıfı kavramı hep takılıyor kafama. Pek bir şey yaptığım söylenemez, ama marksizmi düşünürken, işçi sınıfı adına düşünmüyorum ama işçi sınıfını hep bir yerlere koyuyorum. Ama bu yerlere niye koyuyorum, nasıl koyuyorum, kendime izah etmekte de zorluk çekiyorum. Kendine marksist diyorsan tabii ki işçi sınıfını düşünmek

zorundasın gibi bir zorunluluk anlamında değil...

N.A.— Ben bu açıklıkta kullanamam ama bu sefer size ben bir slogan önereyim: “Spinoza’nın melekları varsa, bizim de işçi sınıfımız var.” Tam buraya oturuyor.

İ.S.— Marksizmin emeğe yüklediği çok merkezi bir yer var. Orada anlaşabiliriz. İnsan kendi tarihini kendi kurar, insan kendi faaliyetlerinin bütünüdür. Kıtık dünyasında, yani bugüne kadar varolmuş bütün kültürlerin içinde yaşadığı dünyada, kendi varlığının sürekliliğini kurmak için madde ile kurduğu dönüştürücü ilişkinin diğer faaliyetlere göre daha merkezi bir önemi vardır. Emeğin kendini ifade ediş biçiminin bir işçi sınıfı biçiminde tezahür etmesi ise 19. yüzyıla ait bir olgu.

N.A.— Burda beki modern dünyanın bir kazanımından sözedilebilir. Emeğin, işçi sınıfının dönüştüğünü; ilerde daha başka şeyler olabileceğini düşünmeye başlamamız, bedelini bilemem de...

İ.S.— İşte otomasyon. Müthiş bir vasıfsızlaşma, el emeğinin önemini yitirmesi süreci. 19. yüzyıl koşullarına bakıldığında gerçekten bir kazanım olarak sözedilebilir ama bedeli konusunda gerçekten benim de büyük endişelerim var. İşçi sınıfının melekesizleşmesi.

N.A.— Size İslam camiasından müttelikler de var. Mesela Abdülkadir Es Sufi, bir de Bin Bella söyledi galiba. Elektronik teknolojisindeki gelişmelerle, önümüzdeki yüzyılda dünya -müslümanlar için- daha yaşanır hale gelecek gibi laflar etti.

İ.S.— Orda benim bir de korkum var, Bin Bella’nın hiç dile getirmedığı. Otomasyonun nasıl denetleneceği çok önemli. Çünkü tamamen melekesiz, becerisiz, vasıfsız insan türü üretmek için de kullanılabilir. O zaman zanaatkarlardan filan bahsetmeye başlayacağız.

A.A.— Bence bütün bunlar bir duyarlık sorunu.

N.A.— Tabii, tabii. Aslında çok yalın. Bu işin bir entellektüel fiyakası var. Burda böyle konuşuyoruz; ama içinizde sizin söylediğiniz kadar yalın.

A.A.— Acaba mutlaka inançla ilişki kurmak gerekiyor mu? Yoksa duyarlılıklarla ilişki kurulması anlamlı beraberlikler oluşturmaya yetiyor, belki bir başlangıç için yetiyor.

N.A.— O kadarına belki yetebilir. Notasyonun başındaki anahtarı silmek kaydıyla. Duyarlık aşamasında yetebilir. Meselâ biraz önce ezandan söz ettik. Şimdi oradaki bildiriye, tutup İngilizce’deki ‘emancipation’ kelimesinin yardımıyla açıklamaya çalıştığımızda, duyarlıklarımızı birbirine yaklaşıyor. Ama bizim, meselâ Hacıbayram’daki insanlarla konuşurken böyle

tercümelere ihtiyacımız yok.

A.A.— Ama emancipation demekle, feministlerle, diğer marjinal gruplarla anlaşma alanlarınızı genişletmiş oluyorsunuz.

N.A.— Tabii, onun için. Deniz bunlarla işbirliğine hazırız sloganları atıyor. Ben katılıyorum bu iyi niyete. Ama biraz daha temkinli olmaktan yanayım.

500 LİRA OCAK-ŞUBAT 1988/16 (47). Sayısında:

DÜNYA ÖYKÜLERİNDEN PORTRERLER: WILLIAM SAROYAN • M.HACIHASANOĞLU'NUN ÖLÜMÜNDEN ÖNCE YAZDIĞI SON ÖYKÜ • GÜLÜN ADI • NAZIM OYUNU • ÖYKÜ KONUŞMALARI • SİNEMADA KURGU ANLAYIŞI • EBEDİ SAVAŞ VE BARIŞ ÜSTÜNE ÇEŞİTLEMELER.

YAZILAR:

Oral Çalışlar / Aydın Doğan / Adnan Acar / Mehmet Küçük / Sedat Umrar / Uğur Kaynar / Cavit Yıldırım

ŞİİRLER:

Erol Aksaz / A.Rıza Ergüven / Kerim Korcan / Mustafa Pala / Habib Bektaş / Fettah Köleli / İsmet Kemal Karadayı / Şahinkaya Dil / Mehmet Ercan.

ÖYKÜ KONUŞMALARI:

Bedii Demirseren / Mehmet Çetin / Nadir Gezer / Necati Mert / Seyfi Başkan

• YABA/ÖYKÜ'nün Türkiye çapında dağıtımı yapılmamaktadır. Edinmenin en sağlıklı yolu sürdürümcü olmaktır. 6 Sayı, 3000 TL / 12 SAYI, 6000 TL / Yurtdışı (12 Sayı), 20 US Doları • T.İş Bankası Aydınlikevler Şb. A.Doğan adına cari hesap no 912/1 • Posta Çeki no: 8385 2

Yazışma: P.K. 404 Ulus 06043 - ANKARA / Tel: 316 64 00